

Bender, Ryszard

Z życia diecezji płockiej w latach 1914-1939

Studia Płockie 3, 359-375

1975

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ryszard Bender

Z ŻYCIA DIECEZJI PŁOCKIEJ W LATACH 1914—1939

Cały ten okres wiąże się z rządami w diecezji bpa Antoniego Juliana Nowowiejskiego¹. Wyświęcony na kapłana w Płocku 10 VII 1881 r. odtąd na zawsze związał się z diecezją płocką; aż do uwięzienia przez Niemców w nocy z 6 na 7 III 1941 r., w czasie II wojny światowej i śmierci w Działdowie w tamtejszym obozie koncentracyjnym, najprawdopodobniej 20 VI 1941 r.²

W kilka zaledwie lat po jego ingresie do katedry płockiej (w dn. 10 I 1909 r.) wybuchła I wojna światowa. W pierwszych jej dniach pisał bp Nowowiejski do wiernych w liście z 9 VIII 1914 r.: „Lęk wojny coraz bardziej nas zdejmuje; okropności wojny w diecezji naszej, najbardziej może pod tym względem zagrożonej, już dają się odczuwać”. I dodawał: „Drzenie

¹ Urodzony 11 II 1858 r. we wsi Lubień, parafii Krynki, w diecezji sandomierskiej, w rodzinie nadleśniczego z Iłży, Antoniego i Marianny z Sutkowskich. Uczył się w Radomiu, a po przeniesieniu się wraz z rodziną w 1873 r. do Płocka, w roku następnym 29 VI 1874 został alumnem Seminarium Duchownego w Płocku. Po czterech latach wysłano go do Akademii Duchownej w Petersburgu, gdzie 21 IX 1878 r. rozpoczął studia. Uzyskał tam 18 VI 1881 r. stopień kandydata teologii, a po powrocie do Płocka, 10 VII 1881 r. wikariusz kapitulny diecezji, bp Aleksander Kazimierz Gintowt-Dziewiałtowski, udzielił mu święceń kapłańskich. Rok jeszcze studiując w Akademii Duchownej w Petersburgu uzyskał tam stopień magistra teologii. W Płocku został w czerwcu 1882 r. profesorem Seminarium Duchownego, wikariuszem parafii płockiej i od sierpnia tegoż roku rektorem kościoła poreformackiego. Uczył też religii w męskiej szkole elementarnej. Od 9 VII 1883 r. był wiceregentem Seminarium Duchownego. W Seminarium wykładał teologię moralną, liturgikę i łacinę. Rozpoczyna też działalność badawczą i naukową, wydając swe pierwsze prace. W 1887 r. uczestniczył w misji do Stolicy Apostolskiej i był przyjęty na poufnej, tajnej audiencji przez papieża Leona XIII. W 1888 r. bp Henryk Kossowski mianował go kanonikiem honorowym płockim. Z czasem został regentem Seminarium Duchownego, prałatem i wikariuszem generalnym diecezji. Papież Pius X 12 VI 1908 r. mianował go biskupem płockim. Sakrę biskupią otrzymał w Petersburgu 6 XII 1908 r. Ingres do katedry płockiej odbył się 10 I 1909 r. W 1920 r. papież Benedykt XV mianował go asystentem tronu papieskiego, a w 1930 r. papież Pius XI nadał mu godność honorowego arcybiskupa siljeńskiego. Jubileusz 50-lecia kapłaństwa stał się okazją do nadania mu doktoratu honoris causa Uniwersytetu Warszawskiego, honorowego obywatelstwa miasta Płocka, honorowego członkostwa Płockiego Towarzystwa Naukowego i Krzyża Komandorskiego z gwiazdą orderu „Polonia Restituta”; Ks. W. Mąkowski, *Pięćdziesiąt lat 1881—1931 pracy kapłańskiej J. E. Ks. Arcybiskupa Dra Ant. J. Nowowiejskiego, Biskupa płockiego*. Płock 1931, odb. z „Miesięcznika Pasterskiego Płockiego”; Ks. J. Umiński, *Arcybiskup Antoni Julian Nowowiejski biskup płocki (1858—1941)*. Kraków 1946; Ks. S. Bońkowski, ks. M. Grzybowski, ks. M. Paciuszkiewicz, ks. T. Żebrowski, *Arcybiskup Antoni J. Nowowiejski (1858—1941)*, W: „W nurcie zagadnień posoborowych”, t. III. Warszawa 1969, s. 359—390.

² „W nurcie zagadnień”, s. 389.

i smutek nas przejmując, ale większą mamy jeszcze ufność w Bogu”³. Na szczęście wojna „nie dała się specjalnie miastu we znaki”⁴, co było już dużym szczęściem dla diecezji, w której wskutek działań wojennych uległo zniszczeniu 25 kościołów⁵. Kilka lat trzeba było, mimo wszystko, żeby i Płock przyszedł do dawnego wyglądu⁶.

W trudnych latach wojny bp A. J. Nowowiejski kierował apele o pomoc dla jej ofiar i organizowanie nauki dla dzieci pozbawionych szkół⁷. Starał się też zreformować strukturę terytorialną swej diecezji. Postanowieniem z 4 XI 1915 r. podzielił diecezję na 23 dekanaty, mniej rozległe od dotychczasowych 12, istniejących od 1864 r.⁸ Niektóre z nich jednak, jak np. dekanat dobrzyński powołano jedynie „na czas wojny”. Po jej zakończeniu przestały istnieć⁹. Zainicjowano też wówczas coroczne konferencje dekanalne: dziekanów, wicedziekanów, niekiedy i delegatów duchowieństwa, dla omówienia spraw duszpasterskich. Konferencje te, zdaniem współczesnych, zastępowały poniekąd dawne synody¹⁰. Myślano również o rozgraniczeniu zbyt dużych parafii. W liście pasterskim z 9 III 1916 r. bp A. J. Nowowiejski zwracał się do diecezjan: „[...] zachęcam Was, abyście z dobrą wolą zastanowili się nad tym i, po dojrzałym zastanowieniu, po wspólnej naradzie zażądali przyłączenia wiosek Waszych do tego parafialnego czy filialnego kościoła, do którego najdogodniej wszystkim Wam uczęszczać będzie”¹¹. Apel biskupa spotkał się z odzewem. Żądania takie zaczęły napływać. Tak np. w 1916 r. mieszkańcy kolonii Sadłowo, gminy Biezuń, wystąpili o wyłączenie ich z parafii Chamsk i przyłączenie do parafii w Bieżuniu. Podobnie w roku następnym mieszkańcy wsi Stawiszyn-Zwalewo prosili o wyłączenie ich z parafii Radzanowo i przyłączenie do Bieżunia. W obu wypadkach nastąpiła zgoda¹². Na ten temat rozwinęła się też dyskusja na łamach „Miesięcznika Pasterskiego Płockiego”¹³. Dyskutanci szli niekiedy dalej niż biskup i stwierdzali, że jeśli regulowaniem granic ma kierować „wzgląd na sprawę Bożą i dobro moralne ludu”, to nie tylko trzeba przydzielać odległe wsie do najbliższych kościołów, ale inicjować też „tworzenie nowych parafii lub co najmniej filii”. Dodawano też: „Setki lat już minęły od czasu utworzenia większości naszych parafii,

³ „Miesięcznik Pasterski Płocki” (dalej cyt.: MPP) nr 82, 1914, s. 262.

⁴ Ks. M. Żywczyński, *Dzieje Płocka w zarysie*, w: „Księga Pamiątkowa Koła Płocczan”. Warszawa 1931, s. 34.

⁵ T. Świecki, F. Wybult, *Mazowsze Płockie w czasach wojny światowej i powstania państwa polskiego*. Toruń 1932, s. 84.

⁶ Abp A. J. Nowowiejski, *Płock, monografia historyczna*. Płock 1931, s. 171.

⁷ MPP nr 6/7 z 1915 r., s. 95—97.

⁸ A. J. Nowowiejski, *op. cit.*, s. 83.

⁹ MPP 1926, s. 5.

¹⁰ W. Mąkowski, *op. cit.*, s. 12.

¹¹ MPP 1916, s. 70.

¹² Archiwum Diecezjalne w Płocku (dalej cyt.: ADP), akta parafii Biezuń.

¹³ Pismo to ukazywało się od 1906 r., przez cały czas w omawianym okresie. W latach 1906—1918 wydawany był też w diecezji „Mazur”, „Wiadomości z Sekretariatu Diecezjalnego do Spraw Społecznych” wychodziły w Płocku w latach 1920—1923; „Hasło Katolickie”, tygodnik poświęcony sprawom religijnym, wydawał w latach 1930—1939 Diecezjalny Instytut Akcji Katolickiej w Płocku; „Głos Mazowiecki”, katolickie pismo codzienne, ukazywał się w latach 1933—1939 wydawany przez ks. L. Wilkońskiego. W omawianym okresie w różnych latach wydawano w Płocku także szereg innych pism kościelnych, religijnych czy też dotyczących problematyki religijnej. Ich zasięg społeczny był jednakże mniejszy od wymienionych wyżej. Zob. Bibliografia czasopism płockich 1810—1966, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego”, t. IX, z. 1, s. 131—148; z. 2, s. 227—247; Z. Młynarski, T. Butkiewicz, *Zarys historii prasy polskiej*, z. II od 1864 do 1918. Warszawa 1960.

a przez te setki lat dużo się także zmieniło”¹⁴. Ksiądz Franciszek Kuligowski z Zator, pisząc 25 III 1916 r. w „Miesięczniku Pastorskim Płockim” uważał orędzie biskupa za „zbyt mało daleko idące”. Sugerował, ażeby ordynariusz diecezji poszedł dalej i nie poprzestał na rozdzielaniu parafii, lecz tworzył nowe¹⁵. Aktualnie diecezja obejmowała 240 parafii.

Wojna wylaniała jednak inne potrzeby. Stale aktualna była sprawa opieki nad ludnością. Duchowieństwo diecezji czynne więc było w różnych inicjatywach społecznych. Prezesem Komitetu Obywatelskiego miasta Płocka został w 1914 r. ks. prałat Ignacy Lasocki. Opieka nad dziećmi pozabawionymi niejednokrotnie domu i rodziny spoczęła w ręku ks. kanonika Stanisława Figielskiego. Domem opieki nad dziećmi kierowały w Płocku Służki Marii. Chrześcijańskie Towarzystwo Dobroczynności prowadziło w Płocku również ochronkę dla dzieci kierowaną przez siostry szarytki i przytułek dla starców. Prezesem jego był ks. kanonik A. Szelażek, a sekretarzem ks. A. Peński. Towarzystwo organizowało również kolonie letnie dla dzieci. Akcje dobroczynności rozwijały także w diecezji konferencje św. Wincentego a Paulo¹⁶. Duchowieństwo włączyło się w okresie wojny w akcje szerzenia oświaty. W reaktywowanej w Płocku w 1916 r. Polskiej Macierzy Szkolnej skarbnikiem został ks. kanonik Michalak. W komitecie wznowienia szkoły miejskiej zasiadał tenże ks. Michalak i ks. prałat Adolf Szelażek. On to opracował ogłoszony drukiem w 1917 r. *Projekt ustroju szkoły rzemiosł w Płocku*. Na zjeździe kierowników szkół średnich ziemi płockiej, który się odbył w dniach 6—7 VI 1917 r., ks. A. Szelażek wygłosił referat: *Stosunek szkoły zawodowej do szkoły powszechnej*¹⁷. W Serocku nad Narwią za sprawą miejscowego proboszcza powstało w 1917 r. towarzystwo oświatowe „Jutrzenka”. Rozwijało się ono aktywnie i po wojnie¹⁸. W komitetach organizacyjnych obu seminariów nauczycielskich w Płocku: męskiego i żeńskiego, znaleźli się księża. Przy Seminarium Duchownym z trzech pierwszych kursów utworzono tuż przed wojną, w 1913 r., liceum¹⁹, a po wybudowaniu nowego gmachu otwarto w 1916 r. Seminarium Mniejsze²⁰. Określać je niebawem zaczęto jako liceum Diecezjalne Płockie, a w 1919 r. otrzymało ono nazwę Liceum im. św. Stanisława Kostki przy Seminarium Diecezjalnym. Zmieniono ją w 1926 r. na — Gimnazjum Męskie im. św. Stanisława Kostki przy Seminarium Diecezjalnym w Płocku²¹. W dniu 24 IX 1917 r. pod kierownictwem ks. kanonika Józefa Antonia powstała 4-letnia szkoła ogólnistowska²².

W wyborach do rad miejskich, jakie odbyły się z początkiem 1917 r., wzięli w diecezji udział również księża. Wybrani zostali do szeregu rad; w płockiej Radzie Miejskiej, której pierwsze posiedzenie odbyło się 8 II 1917 r., zasiadł ks. prałat Borniński. Nie było natomiast duchowieństwo reprezentowane w sejmikach powiatowych²³. W okresie rządów Rady Regencyjnej, w marcu 1918 r., ks. prałat A. Szelażek, rektor Seminarium

¹⁴ MPP, 1916, s. 31.

¹⁵ MPP, 1916, s. 157.

¹⁶ „Kurier Płocki” nr 8 z 6 VI 1915 r.; T. Świecki, F. Wybult, *op. cit.*, s. 131.

¹⁷ T. Świecki, F. Wybult, *op. cit.*, s. 42, 150—153.

¹⁸ „Hasło Katolickie” nr 16 z 16 IV 1933 r.

¹⁹ A. J. Nowowiejski, *op. cit.*, s. 466.

²⁰ T. Świecki, F. Wybult, *op. cit.*, s. 154—155.

²¹ „Księga Pamiątkowa Koła Płocczan”, s. 63. Z dniem 1 IX 1931 r. profesorem historii w tymże gimnazjum został ks. Mieczysław Żywczyński, z czasem docent Uniwersytetu Warszawskiego i profesor KUL. Zob. MPP, 1931, s. 364.

²² W. Małowski, *op. cit.*, s. 19. W nurcie zagadnień, s. 365.

²³ T. Świecki, F. Wybult, *op. cit.*, s. 111—119. „Dzieje Płocka w zarysie”. Płock 1973, s. 384.

Duchownego, powołany został do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego jako „zarządzający sprawami Kościoła Katolickiego”²⁴.

W przeddzień niepodległości Płock witał w dn. 24—27 IX 1918 r. legata Ojca św. Benedykta XV, Achillesa Ratti'ego, niebawem papieża Piusa XI²⁵. Nadchodzącą niepodległość witał biskup płocki listem pasterskim z 10 XI 1917 r. o przyszłych wyborach. Pisał w nim: „Gdy prawa będą złe, słuszenie będziecie za to odpowiedzialni, boście złych posłów wybrali”. Organ diecezji „Miesięcznik Pasterski Płocki” informował z kolei, że w niepodległej Polsce 9 XII 1918 r. odbyła się uroczystość otwarcia Uniwersytetu Katolickiego w Lublinie²⁶.

Pierwsze lata niepodległości zbiegły się w diecezji z konsekracją 24 XI 1918 r. sufragana diecezji ks. Adolfa Szelążka jako tytularnego biskupa Barki²⁷. Jednocześnie ożywiła się też katolicka działalność społeczna w diecezji. W dniu 6 II 1919 r., na zjeździe delegatów dekanalnych, powołano Sekretariat Diecezjalny dla Spraw Społecznych²⁸. W skład jego weszli księża: Józef Strojnowski, Adolf Modzelewski, Stanisław Figielski, Henryk Lipka, Antoni Jagłowski, Feliks Godlewski, Roman Fronczak²⁹. Sekretariat wydawał własne pismo, miesięcznik „Wiadomości z Sekretariatu Diecezjalnego do Spraw Społecznych”. Pismo redagowali ks. Henryk Godlewski i ks. J. Strojnowski. Już w nr. 1 z 1920 r. zamieszczono regulamin tego Sekretariatu. Stwierdzał on w paragrafie 1, iż „Praca społeczna na zasadach Chrystusowych oparta, winna być przez duchowieństwo diecezji płockiej popierana, inicjowana, a nawet prowadzona”. W paragrafie 2 dodawano, iż oprócz diecezjalnego, w dekanatach „[...] powołuje się corocznie sekretarza okręgowego do pracy społecznej, którym może być osoba duchowna lub świecka, obeznana teoretycznie z podstawami akcji chrześcijańskiej społecznej i w niej zamilowana”. Przewodniczącym Sekretariatu Diecezjalnego został ks. Józef Strojnowski. Jednocześnie był on sekretarzem generalnym diecezjalnego Związku Stowarzyszeń Młodzieży Polskiej. Z czasem w Sekretariacie Diecezjalnym było trzech sekretarzy generalnych dla: 1) stowarzyszeń robotniczych, 2) stowarzyszeń Polskiej Młodzieży Męskiej i Żeńskiej, 3) stowarzyszeń kobiecych³⁰.

Stowarzyszenia robotnicze obejmowały różne grupy rzemieślnicze i Stowarzyszenie Robotników Chrześcijańskich, utworzone w Królestwie jeszcze w 1906 r., za sprawą ks. Marcelego Godlewskiego³¹. Po wojnie światowej i odejściu założyciela do obozu Narodowej Demokracji, Stowarzyszenie Robotników Chrześcijańskich związane było blisko ze Stronnictwem Demokracji Chrześcijańskiej. Odbyło ono swój pierwszy zjazd okręgowy w Płocku 29 IV 1920 r.³² Na jego czele stał wówczas Kacper Pełkowski, a patronem był ks. Henryk Lipka³³.

²⁴ MPP, 1918, s. 96; por. też: ADP, ks. I. Charszewski, *Dzienniki*, 29 III 1918 r.

²⁵ T. Świecki, F. Wybult, *op. cit.*, s. 243—252.

²⁶ MPP, 1918, s. 242.

²⁷ Tamże, s. 236.

²⁸ W. Małowski, *op. cit.*, s. 14; A. J. Nowowiejski, *op. cit.*, s. 666.

²⁹ T. Świecki, F. Wybult, *op. cit.*, s. 415.

³⁰ „Wiadomości z Sekretariatu Diecezjalnego do Spraw Społecznych” nr 12 z 1920 r., nr 6/7 z 1921 r., nr 25 z 1923 r.

³¹ Ks. A. Wóycicki, *Chrześcijański ruch robotniczy w Królestwie Polskim*. Piotrogród 1915, s. 192.

³² „Wiadomości z Sekretariatu Diecezjalnego do Spraw Społecznych” nr 1 z 1920 r.

³³ *Dzieje Płocka*, s. 388.

Wśród młodzieży już od 1 VI 1919 r. działał w diecezji płockiej Związek Młodzieży Polskiej. Długi czas jego jednoosobowy zarząd stanowił sekretarz generalny, którym od pierwszej chwili był ks. J. Strojnowski. Początkowo Związek Młodzieży Polskiej w jednej organizacji skupiał młodzież męską i żeńską. Wkrótce jednak został podzielony na Związek Młodzieży Polskiej Męskiej i Związek Młodzieży Polskiej Żeńskiej³⁴.

Chrześcijańskie Stowarzyszenie Ochrony Kobiet, czynne do samej wojny, w okresie niepodległości nie podjęło w diecezji działalności³⁵. Stąd katolicki społeczny ruch kobiecy musiał się dopiero organizować. Pewną aktywność przejawiał w Płocku już w 1921 r. Katolicki Związek Polek „Odrodzenie”³⁶. Brak jednak wiadomości o żywszej jego działalności w okresie późniejszym.

Sekretariat Diecezjalny dla Spraw Społecznych podejmował swe inicjatywy z myślą o wychowaniu w diecezji katolickich działaczy społecznych. Organizował doroczne zjazdy delegatów w 1921 i 1922 r. Przeprowadzał też kursy społeczne dla duchowieństwa i świeckich: w Ciechanowie 19 X 1919 r., w Mławie 20 XII 1919 r., w Płocku 22—24 XI 1921 r.³⁷ Rozwijane też były liczne bractwa przykościelne. Grupowały one zarówno niewiasty, jak i mężczyźn. Czynne było od 1919 r. Apostolstwo Modlitwy³⁸. Problemy społeczne, nawet drażliwe, znajdowały w diecezji echo i trafiały niekiedy na łamy „Miesięcznika Pasterskiego Płockiego”. W 1920 r. np. ukazał się artykuł: *Śłużba folwarczna i nasze względem niej obecnie obowiązki*³⁹.

Ważnym momentem w życiu diecezji był I Zjazd Katolicki w Płocku, w dniach 22—23 VI 1921 r. Wzięło w nim udział po 1 do 2 delegatów z parafii. Komitet Organizacyjny, działający pod protektorem biskupa-ordynariusza, składał się w większości ze świeckich. Na jego czele stał prezes Towarzystwa Kredytowego Ziemińskiego Tadeusz Świecki, a sekretarzem był ks. Stefan Walczykiewicz⁴⁰. W zjeździe uczestniczyli delegaci z 86% parafii i przedstawiciele przeszło 150 organizacji, stowarzyszeń oświatowych, kółek rolniczych, rad miejskich, sejmików powiatowych. Wśród

³⁴ Ten ostatni zrzeszał w 1919 r. w 10 kołach 257 druhen. W 1933 r. jednak było już w 218 kołach 4572 osoby. MPP, 1934, s. 403.

³⁵ Istniał nadal, utworzony jeszcze w 1891 r. zakład opieki nad dziewczętami pod wezwaniem Anioła Stróża, który bp A. J. Nowowiejski otaczał szczególną opieką. Zob. A. J. Nowowiejski, *op. cit.*, s. 635; W *nurcie zagadnień*, s. 375.

³⁶ MPP, 1921, s. 79.

³⁷ T. Świecki, F. Wybult, *op. cit.*, s. 415.

³⁸ MPP, 1919, s. 146—148.

³⁹ Tamże 1920, s. 135.

⁴⁰ Oprócz nich w skład Komitetu wchodził: R. Borszewski, wiceprezes PCK w Płocku; L. Dzierżanowski, dyrektor oddziału Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej; K. Dziewanowski, prezes Towarzystwa Rolniczego w Płocku; A. Gościcki, prezes Towarzystwa Wioślarskiego w Płocku; F. Janicki, prezes Konferencji Męskiej Sw. Wincentego á Paulo; J. Kajkowski i J. Kamiński, członkowie sejmiku płockiego; J. Kisielewska, dyrektorka Seminarium Nauczycielskiego Żeńskiego w Płocku; I. Kręciejewski, członek sejmiku płockiego i ks. H. Lipka, Z. Łapińska, wiceprzewodnicząca zarządu KTPMiDz; A. Łysakowski, prezes Stowarzyszenia Robotników Chrześcijańskich; dr B. Mazowiecki; K. Mierzejewski, poseł ziemi płockiej; J. Moderska, przewodnicząca Stowarzyszenia Matek Chrześcijańskich; M. Olszowski, dyrektor gimnazjum Polskiej Macierzy Szkolnej w Płocku; H. Pniewski, nauczyciel gimnazjum państwowego w Płocku; J. Rokitnicki, sędzia; J. Staszewska, prezeska Konferencji Sw. Wincentego á Paulo; ks. J. Strojnowski; Z. Ślaski, notariusz; A. Supniewska, przewodnicząca zarządu Stowarzyszenia św. Zyty; dr A. Zaleski, prezes Towarzystwa Lekarskiego w Płocku; ppłk Zapaśnik; D. Zawadzki, inspektor szkolny; J. Ziółkowski, nauczyciel; St. Zombirt, prezes Rady Rzemieślniczej. Zob. T. Świecki, F. Wybult, *op. cit.*, s. 416.

obecnych 76% stanowili chłopi, 12% ziemianie i inteligencja, 7% nauczyciele, 5% duchowni. Ponadto uczestniczyli goście z różnych regionów kraju⁴¹. Ze statystyki tej wynika, że uczestniczący w zjeździe robotnicy i rzemieślnicy nie tworzyli odrębnej grupy. Najprawdopodobniej ich przedstawiciele, bo ci wzięli udział w zjeździe, włączono do grupy ziemian i inteligencji miejskiej.

Marszałkiem zjazdu obrano mec. Ignacego Balińskiego, przewodniczącego Rady Miejskiej m. st. Warszawy⁴². Zjazd w ostatnim dniu obrad podjął rezolucję. Zawierała ona, obok wyrazów poparcia dla założonego w Lublinie Uniwersytetu Katolickiego, m.in. następujące postulaty: W nawiązaniu do ustaw Komisji Edukacji Narodowej postulowano, aby „[...] wychowanie narodowe polskie, w odradzającej się Ojczyźnie, przeniknięte było w całym swym zakresie, duchem katolickim i wyraźnie oparte na praktycznym przeprowadzeniu zasad katolickich w życiu”. W dalszej części rezolucji podnoszono wagę rozwoju działalności Diecezjalnego Komitetu dla Spraw Społecznych. Proponowano utworzenie funduszu katolickiego ze składek diecezjan. Zalecono zakładanie kół Stowarzyszenia Robotników Chrześcijańskich, chrześcijańskich związków zawodowych, chrześcijańskich stowarzyszeń rzemieślniczych, rozwijanie chrześcijańskiej spółdzielczości, kółek rolniczych, inicjowanie szerokiej działalności kulturalnej, oświatowej, ekonomicznej w duchu chrześcijańskim⁴³.

W rok po pierwszym zorganizowano w Płocku II Zjazd Katolicki w dniach 4—6 VII 1922 r. Skład jego Komitetu Organizacyjnego był bardzo podobny. Na czele stał, jak poprzednio, T. Świecki. Marszałkiem Zjazdu obrano tym razem Kazimierza Dziewanowskiego z Grodkowa. Spośród gości w Zjeździe uczestniczył rektor KUL-u o. Jacek Woroniecki, który wygłosił inauguracyjne zjazdowe kazanie. W referacie zaś, wygłoszonym w czasie zjazdu, mówił o. Jacek Woroniecki o związkach chrześcijaństwa ze społeczeństwem. Stwierdził m.in., iż „Z ludem wszystko można zrobić, gorzej ze sferami inteligentnymi i półinteligentnymi, choć i one się oburzają, gdy im się odmawia miana katolików”⁴⁴. Prymasa Polski, Edmunda kardynała Dalbora, reprezentował na zjeździe sufragan poznański bp Stanisław Kostka Łukomski. Uczestniczył też w zjeździe proboszcz parafii Św. Dominika w Paryżu, ks. Pierre Rivière.

W rezolucji II Zjazdu Katolickiego podkreślono konieczność zakładania we wszystkich parafiach stowarzyszeń religijnych i bractw kościelnych, w szczególności: Bractwa Najświętszego Sakramentu, Apostolstwa Modlitwy, Straży Honorowej Serca Jezusowego, III Zakonu św. Franciszka, Unii Żywego Różańca. Ta ostatnia liczyła aktualnie w diecezji przeszło 50 tys. członków. Zwrócono w rezolucji również uwagę na potrzebę popierania akcji misyjnej. Rozwijając ją miano trojako: wśród duchowieństwa — przez Związek Misyjny Kleru; wśród świeckich — poprzez oddziały Towarzystwa Misyjnego; wśród dzieci — organizując stowarzyszenia „Dzieciństwa Jezusowego”. Uchwalono również powołanie Komisji do zakładania Sodalicji Mariańskiej i popierania dzieł miłosierdzia, rozwoju ochronek, przytułków, szpitali, organizowania w parafiach konferencji zwanych św. Wincentego a Paulo, zarówno męskich jak i żeńskich. Wyrażono uznanie

⁴¹ Tamże, s. 416—417.

⁴² MPP, 1921, s. 79.

⁴³ F. Wybult, T. Świecki, *op. cit.*, s. 431—433. W tym czasie najmocniej związane było w Płocku z duchowieństwem i społeczną działalnością kościelną rzemieślnictwo. Powiązania takie posiadał również Związek Pracujących na Wiśle pod wezwaniem św. Barbary. Zob. *Dzieje Płocka*, s. 388.

⁴⁴ Tamże, s. 458.

dla 152 Bractw Różańcowych i 60 innych stowarzyszeń religijnych, które przetrwały w diecezji lata porozbiorowej niewoli kraju. Biorąc pod uwagę, że w diecezji płockiej istniało zorganizowanych blisko 2 tysiące stowarzyszeń religijnych, kulturalnych, gospodarczych, działających w duchu chrześcijańskim, Zjazd uznał za stosowne przystąpienie do utworzenia diecezjalnej konfederacji tych stowarzyszeń⁴⁵. Nie zapomniano o inicjatywach społecznych. Sekcja robotnicza zjazdu uchwaliła rezolucję, w której podkreślono wagę encykliki Leona XIII „Rerum novarum” dla właściwego rozwoju kwestii społecznej⁴⁶. W następstwie tych m.in. ustaleń, staraniem Sekretariatu Diecezjalnego dla Spraw Społecznych zorganizowano w 1923 r. w Pułtuskach kursy społeczne. Objęły one około 100 osób. W Płocku w podobnych kursach w tymże roku uczestniczyło 26 osób⁴⁷.

Kolejne Zjazdy Katolickie odbywały się w diecezji płockiej z mniejszą częstotliwością. Trzeci Zjazd Katolicki zorganizowany został w dn. 5 IX 1925 r. w Mławie; czwarty w dniach 11—12 VII 1931, ponownie w Płocku. Dlaczego ich później nie kontynuowano? Rzecz warta zbadania. Niemniej w Płocku w organizowaniu życia społecznego zawsze dużą rolę odgrywało duchowieństwo⁴⁸. Dla duchowieństwa duże znaczenie posiadały, obok zwykłych konferencji dekanalnych, konferencje teologiczne z odpowiednimi referatami, organizowane od 1922 r. Ponadto ordynariusz listem z 4 IV 1922 r. polecił tworzyć we wszystkich dekanatach biblioteki teologiczne dla księży⁴⁹. Rozwijał się Związek Kapłanów „Unitas” Płocka. Liczył on w 1922 r. 145 członków⁵⁰.

W okresie powojennym pojawiły się w diecezji nowe zgromadzenia zakonne. W dniu 1 V 1921 r. bp A. J. Nowowiejski erygował Zgromadzenie Sióstr Pasjonistek Płockich. W dniu 17 VI 1923 r. nastąpiło wprowadzenie do kościoła pobernardyńskiego w Przasnyszu księży pasjonistów⁵¹. Przejęli oni też, gdy jezuita z propozycji nie skorzystali, kościół w Rostkowie, związany z osobą św. Stanisława Kostki, miejscem jego urodzenia⁵². W 1923 r. kościół i parafię w Czerwińsku przejęli salezjanie⁵³. Utworzyli oni z czasem w diecezji jeszcze dwie placówki: w Raciążku i Płocku⁵⁴. W Płocku w 1929 r. ks. Ignacy Lasocki przekazał im utworzoną jeszcze przed pierwszą wojną światową „Stanisławówkę”⁵⁵. Ten wzorowy zakład dla najbiedniejszych dzieci „przychodnich” — po prostu m.in. przedszkole, dla, zdarzało się, że i 300 dzieci, poprowadzili dalej salezjanie⁵⁶. Utworzyli oni tam internat, szkołę podstawową i warsztaty dla kształcenia zawodowego chłopców⁵⁷. Za rządów bpa A. J. Nowowiejskiego wrócili do Zakroczymia kapucyni. W Skępem pojawili się znowu bernardyni. Ponadto biskup sprowadził do Mocarzewa siostry zmartwychwstanki, do Ratowa siostry Misjonarki Świętej Rodziny, do Brańszczyka siostry Rodziny Maryi⁵⁸.

⁴⁵ Tamże, s. 460—463.

⁴⁶ Tamże, s. 462.

⁴⁷ MPP, 1923, s. 137—138.

⁴⁸ Mąkowski, *op. cit.*, s. 12; J. Umiński, *op. cit.*, s. 8; *Dzieje Płocka*, s. 338.

⁴⁹ Tamże, s. 11—12.

⁵⁰ MPP, 1922, s. 95.

⁵¹ Tamże, s. 233, 1923.

⁵² W. Mąkowski, *op. cit.*, s. 14 i 16.

⁵³ Tamże, s. 16.

⁵⁴ J. Umiński, *op. cit.*, s. 9.

⁵⁵ ADP, Sprawozdanie z utrzymania „Stanisławówki” z 1920 r.

⁵⁶ W. Mąkowski, *op. cit.*, s. 16.

⁵⁷ W nurcie zagadnień, s. 376.

⁵⁸ J. Umiński, *op. cit.*, s. 9.

Z tak rozwiniętą działalnością kościelną, duszpasterską i społeczną weszła diecezja w nowy okres, związany ze zmianami jej terytorium.

Już w 1925 r. na łamach „Miesięcznika Pastorskiego Płockiego” wyrażono niepokój, że część obszaru diecezji płockiej zostanie przekazana nowo powstającej diecezji łomżyńskiej. Szło głównie o Ostrołękę. Pisano: „Wiadomość tę przyjmujemy z żalem, ponieważ Ostrołęka, złączona z Płockiem przez parę wieków, korzystała zawsze z prawdziwie ojcowskiej opieki płockich biskupów”⁵⁹. Do diecezji łomżyńskiej dołączono niebawem nie tylko Ostrołękę. W związku z konkordatem zawartym między Rzeczpospolitą Polską i Stolicą Apostolską wydana została w 1925 r. bulla Piusa XI *Vixdum Poloniae unitas*. Zaprowadzała ona nową organizację kościelną w Polsce, tworzyła nowe diecezje, regulowała granice dotychczasowych. Dekret wykonawczy do bulli o rozgraniczeniu diecezji wydał nuncjusz apostolski w Polsce, Wawrzyniec Lauri, 11 XI 1925 r. W jego następstwie ordynariusz płocki bp A. J. Nowowiejski skierował 18 XI 1925 r. pismo: Do Kochanych Braci Moich, Kapłanów dekanatu ostrołęckiego, ostrowskiego, czyżewskiego, lipnowskiego i mazowieckiego. Przesyłając im tłumaczenie dekretu wykonawczego informował ich, że nie są już zaliczani do diecezji płockiej. Dekanaty: lipnowski i mazowiecki przeszły do diecezji włocławskiej, pozostałe włączono do nowo powstałej diecezji łomżyńskiej⁶⁰. Przyłączono natomiast do diecezji płockiej dekanat gostyński z archidiecezji warszawskiej⁶¹. Odpadły dekanaty, które były „kuźnicą kandydatów do seminariów”⁶².

Zmniejszenie obszaru diecezji stało się sygnałem do zmiany istniejącego dotąd podziału administracyjnego diecezji. Liczbę dekanatów szybko uzupełniono do dotychczasowych 17, przywracając, począwszy od 1926 r., m.in. te, które potworzono na czas wojny światowej a po jej zakończeniu zwinięto, np. dekanat dobrzyński⁶³. Parafii było naturalnie teraz mniej, bo 224 jeszcze w 1927 r.⁶⁴. Nowe i to bardzo nieliczne powstaną dopiero później.

Rok 1927 związany był w diecezji płockiej z ważnym wydarzeniem, zwołaniem synodu diecezjalnego. Przygotowania do niego rozpoczęto już w 1925 r.⁶⁵ Odbył on się w Płocku w dniach 20—22 IV 1927 r. Był to pierwszy synod diecezjalny po blisko 200 latach. Poprzedni miał miejsce w 1733 r. w Pułtusku za rządów bpa Andrzeja Stanisława Załuskiego. Synod płocki podjął wiele uchwał ważnych dla życia kościelnego diecezji. Kolejny synod diecezjalny postanowiono zwołać za lat 10⁶⁶.

W roku następnym, 22 IV 1928 r. odbyła się w Płocku konsekracja nowego sufragana ks. Leona Wetmańskiego⁶⁷. Dotychczasowy sufragan, bp Adolf Szelązek, został w 1925 r. ordynariuszem diecezji łuckiej. W 1928 r. otwarto dla badań naukowych Bibliotekę i Archiwum Diecezjalne⁶⁸. W 1931 r. rozpoczął w niej pracę, zostając też zastępcą dyrektora Archiwum Diecezjalnego ks. Mieczysław Żywczyński⁶⁹. W latach 1930—

⁵⁹ MPP, 1925, s. 25.

⁶⁰ Tamże, s. 404.

⁶¹ A. J. Nowowiejski, *op. cit.*, s. 83.

⁶² W. Mąkowski, *op. cit.*, s. 23.

⁶³ MPP, 1926, s. 5; A. J. Nowowiejski, *op. cit.*, s. 84.

⁶⁴ O. M. Pirożyński, S. Szczęch, *Rocznik statystyczny Kościoła Katolickiego w Polsce. Rok pierwszy 1937*. Lublin 1938, s. 5.

⁶⁵ MPP, 1925, s. 137—140.

⁶⁶ Tamże, 1927, s. 48—52 i 161—165.

⁶⁷ Tamże, 1928, s. 74.

⁶⁸ W. Mąkowski, *op. cit.*, s. 28.

⁶⁹ Ks. Z. Zieliński, *Historia Kościoła na Wydziale Teologicznym Katolickie-*

1931 nastąpiła też przebudowa i rozbudowa Muzeum Diecezjalnego. Stało się ono ważną placówką kulturalną i naukową miasta⁷⁰. Zapewniało też opiekę ekspozycjom muzealnym jakie zbierane były niekiedy w domach parafialnych⁷¹. Biskup A. J. Nowowiejski stale restaurował też i doprowadzał do coraz większej świetności bazylikę katedralną⁷².

W okresie po zmianach jakie zaszły w granicach diecezji następowała zmiana granic niektórych parafii. Polegała ona głównie na przeniesieniu poszczególnych wsi z jednej parafii do drugiej. Od erygowania nowych parafii powstrzymywano się. Dopiero w 1930 r. zdecydowano się podzielić parafię plocką na dwie: pierwszą stanowią, jak dotąd, fara, drugą, pod wezwaniem św. Stanisława Kostki utworzono przy kaplicy na Stanisławówce⁷³. Z tą chwilą lista parafii w diecezji plockiej wzrosła do 225⁷⁴.

Już od 25 XI 1930 r. ordynariusz diecezji występował jako arcybiskup siljeński, biskup plocki⁷⁵. W tymże 1930 r. powołano w Płocku Diecezjalny Instytut Akcji Katolickiej, tworzonej w Płocku, stosownie do zaleceń papieża Piusa XI. Prezesem jego został Eugeniusz Płoski, a sekretarzem diecezjalnym ks. Jan Karwowski⁷⁶. Jej organem prasowym został, założony w 1930 r., tygodnik „Hasło Katolickie”, z ks. S. Dulczewskim na czele⁷⁷. Uzasadniając konieczność rozwijania w diecezji Akcji Katolickiej, w „Miesięczniku Pastorskim Płockim” pisano: „Musimy mieć elitę wśród ziemian, włościan, gospodarzy, nauczycielstwa, kupiectwa i robotników”⁷⁸. Zalecano, dla pogłębienia znajomości spraw społecznych, 2-letnie szkoły społeczne istniejące w Poznaniu i w Warszawie.

Rozporządzeniem ordynariusza do Akcji Katolickiej włączono następujące organizacje kościelne i społeczne: 1. Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej, 2. Stowarzyszenie III Zakonu św. Franciszka, 3. Stowarzyszenie Bractwa Różańcowego, 4. Stowarzyszenie Najświętszego Sakramentu, 5. Stowarzyszenie Nauczania Chrześcijańskiego, 6. Chrześcijański Związek Pracownic Domowych, 7. Katolickie Stowarzyszenie Polek, 8. Stowarzyszenie Robotników Chrześcijańskich⁷⁹.

O rozwój organizacji, zarówno ściśle kościelnych jak i społeczno-chrześcijańskich, zabiegano w diecezji i przed utworzeniem Akcji Katolickiej. Teraz jedynie wysiłki te spotęgowano. W liście pasterskim z 6 IV 1931 r. abp A. J. Nowowiejski, nawiązując do encyklik papieskich *Rerum novarum* i *Quadragesimo anno* pisał: „Pracujący znowu do poprawy swego bytu dążyć mogą i powinni przez własne organizacje. Jeden pracujący niewiele zrobi, zawsze będzie on słabszy wobec pracodawcy”. Do tych ostatnich się zwracając abp A. J. Nowowiejski pisał: „Dajcie zajęcie i pracę bezrobotnym. Nie wykorzystujcie ciężkiego ich położenia. Płaćcie sprawiedliwie, to jest tak, aby ta zapłata wystarczyła im i ich rodzinom, na godne członka utrzymania”⁸⁰. Na zjeździe stowarzyszeń w Płocku w dniu 10 VII

go Uniwersytetu Lubelskiego 1918—1968. „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, XV, 1968, z. 4, s. 17.

⁷⁰ W nurcie zagadnień, s. 366.

⁷¹ ADP, Akta parafii Zielona, pismo z 15 VII 1935 r.

⁷² Ks. L. Grabowski, *Katedra plocka, jej dzieje i zabytki*. Płock 1970.

⁷³ MPP, 1930, s. 378.

⁷⁴ M. Pirożyński, S. Szczęch, *op. cit.*, s. 5, przyjmują, że już w 1929 liczba parafii w diecezji plockiej wzrosła do 225.

⁷⁵ MPP, 1930, s. 378.

⁷⁶ Tamże, 1930, s. 378; A. J. Nowowiejski, *op. cit.*, s. 666; W nurcie zagadnień, s. 377.

⁷⁷ W. Makowski, *op. cit.*, s. 14.

⁷⁸ MPP, 1930, s. 320.

⁷⁹ „Hasło Katolickie”, nr 1 z 1 I 1933 r.

⁸⁰ MPP, 1931, s. 147—148.

1931 r. sekcja robotnicza wyraziła wdzięczność abp. A. J. Nowowiejskiemu za zainteresowanie się losem ludu pracującego, a w szczególności za utworzenie w Płocku centrali ruchu robotniczego. Postulowano też utworzenie ogólnokrajowej centrali katolickiego ruchu robotniczego⁸¹. W tym zakresie, na odcinku robotniczym, poprzestawano jednak głównie na popieraniu Stowarzyszenia Robotników Chrześcijańskich. W 1932 r. obchodzono w Płocku jego 25-lecie. Prezesem Stowarzyszenia był w tym czasie S. Żółtowski, wiceprezesem W. Porębski⁸², a patronem okręgowym ks. W. Żuchowski⁸³.

Większy mimo wszystko nacisk kładziono w diecezji na ukształtowanie inteligencji katolickiej. Rokrocznie w wielu miejscowościach, m.in. w Ciechanowie, Mąkowie nad Orzycem, w Pułtusku organizowano kursy społeczne. Nie szło to jednak łatwo. Księża informowali niejednokrotnie władze diecezjalne o obojętności religijnej i zaniechaniu uczestniczenia w mszy, nawet w dni świąteczne, znacznej części inteligencji⁸⁴. Szerzył się poza tym nadal w diecezji mariawityzm, z różnym nasileniem, w różnych latach, który w Płocku właśnie miał od dawna swoje centrum⁸⁵. Liczby jego wyznawców, trudno powiedzieć w jakim stopniu precyzyjne, zamieszczał od czasu do czasu „Miesięcznik Pastorski Płocki”⁸⁶. W kręgach kościelnych uważano dość powszechnie, iż do dźwignięcia życia religijnego świeckich na wyższy poziom przyczyni się w znacznym stopniu Akcja Katolicka. Nie było to jednak wcale proste. Występowały trudności. W apelu o rozwój instytutów Akcji Katolickiej czytamy: „Dziś wszędzie bierze górę typ organizacji skupiający niewielką ilość członków, pozbawionej aparatu biurokratyczno-parlamentarnego, typ oparty o jednostkę kierowniczą, odpowiednio wyszkoloną i wyrobioną”⁸⁷. Na wsi starano się tworzyć w diecezji przede wszystkim Domy Katolickie. Zwracano też uwagę na kółka rolnicze i strażę ogniową⁸⁸. Teren wiejski też głównie obejmowano misjami kościelnymi. W 1932 r. stwierdzono, iż „Sprawa misji diecezjalnych, choć nieznacznie, posuwa się naprzód”⁸⁹. W sumie do 1934 r. tylko w 38 parafiach nie odbyły się jeszcze misje⁹⁰. Na trudności natomiast natrafiała sprawa rozpowszechnienia w diecezji mszy św. recytowanych. Arcybiskup A. J. Nowowiejski w 1934 r. stwierdził, iż „Wobec pewnych nadużyć, jakie wkładają się do tzw. mszy recytowanych, zakazujemy ich, o ile nie będą odprawiane zgodnie z tym, co się znajduje w moim Ceremoniale parafialnym z r. 1931”⁹¹.

W dniach 26—27 VI 1934 r. odbywały się w Płocku uroczystości związane z Kongresem Eucharystycznym. Przewodniczył im, jako prezes Komitetu Kongresowego, bp Leon Wetmański⁹².

⁸¹ W *nurcie zagadnień*, s. 378.

⁸² MPP, 1932, s. 256; „Głos Mazowiecki” nr 6 z 12 I 1932 r.

⁸³ „Hasło Katolickie” nr 30 z 23 VII 1933 r.

⁸⁴ ADP. Akta ks. Fr. Kuligowskiego, jego pisma do Kurii z 28 III 1934; tamże, Dzienniki ks. I. Charszewskiego, 29 VI 1935 r.

⁸⁵ A. J. Nowowiejski, *op. cit.*, por. też s. M. Werner, O. Honorat Koźmiński *kapucyn 1829—1916*. Poznań 1972, s. 505—527.

⁸⁶ MPP, 1929, s. 113; 1930, s. 85—86; 1933, s. 535—536; 1936, s. 108—109 i 543—544.

⁸⁷ Tamże, 1932, s. 343.

⁸⁸ Tamże, 1927, s. 48—52; 1932, s. 459. ADP, Akta parafii Zielona, pismo z 15 VII 1935 r.

⁸⁹ MPP, 1932, s. 59.

⁹⁰ Tamże, s. 197, 1934.

⁹¹ Tamże, 1934, s. 291; Ogłoszony drukiem przez ks. A. J. Nowowiejskiego po raz pierwszy w 1892 r. doczekał się w 1931 r. wydania siódmego. Zob. A. J. Nowowiejski, *op. cit.*, s. 716.

⁹² MPP, 1934, s. 198.

Z dniem 1 VIII 1934 r. wprowadzone zostały nowe statuty stowarzyszeń Akcji Katolickiej w Polsce i nowe ich nazwy. Stowarzyszeniami tymi, w tzw. czterech kolumnach, stały się: I. Katolickie Stowarzyszenia Młodzieży Żeńskiej, II. Katolickie Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej, III. Katolickie Stowarzyszenie Kobiet, IV. Katolickie Stowarzyszenie Mężów.

To ostatnie m.in. zajmowało się również działalnością wśród robotników⁹³. Pierwsze dwa natomiast w diecezji płockiej miały już swój odpowiednik we wspomnianych wyżej, istniejących od 1 VI 1919 r., męskim i żeńskim katolickim Związku Młodzieży Polskiej⁹⁴. Teraz po 1 VIII 1934 r. automatycznie przybrały one nową nazwę. Od nowa natomiast powstawać miały dwa ostatnie stowarzyszenia, gdyż odpowiedników swoich wcześniej nie miały.

Arcybiskup A. J. Nowowiejski mianował z dniem 1 VIII 1934 r. prezesów, sekretarzy generalnych i asystentów kościelnych wszystkich czterech stowarzyszeń. Zostali nimi w:⁹⁵

I. Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Żeńskiej	{	asystent kościelny: ks. prałat Józef Strojnowski prezesa: Stefania Morawcowa sekr. gen.: Maria Plakwiczówna
II. Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej	{	asystent kościelny: ks. dr Czesław Kaczmarek prezes: mec. Stanisław Zgliczyński sekr. gen.: Zdzisław Pepiński
III. Katolickie Stowarzyszenie Kobiet	{	asystent kościelny: ks. dr Leonard Świdorski prezesa: Janina Rutkowska z Krzykos sekr. gen.: Kazimiera Anna Jędrzejewska
IV. Katolickie Stowarzyszenie Mężów	{	asystent kościelny: ks. dr Czesław Kaczmarek prezes: Stanisław Żurawski z Obrębca sekr. gen.: Piotr Jasiński

Reorganizacja stowarzyszeń katolickich następowała w czasie, gdy organizacje te z niemalym wysiłkiem zabiegały o swój rozwój i znaczenie w życiu kraju. Ze strony państwa nie zawsze spotykały się ze zrozumieniem. Zdarzało się, i to często, że brakło dla nich takiej życzliwości, jaką otaczane bywały przez władze organizacje stojące z dala od katolicyzmu⁹⁶.

W tym też okresie, jak wykazuje statystyka za 1933 r., diecezja płocka, licząc staie 17 dekanatów, posiadała nadal 225 parafii⁹⁷. Kapłanów diecezjalnych było 345, zakonnych 18. W Kurii Biskupiej pracowało 10 księży, w Seminarium Duchownym wykładało 23, prefektów szkolnych było 26, w Akcji Katolickiej pracowało 3. Na 1 kapłana czynnego w duszpasterstwie przypadało 2889 wiernych. Jedynie w dwu największych parafiach było po 2 wikarych. Parafie do 5 tys. wiernych „ogólnie biorąc” w ogóle nie miały wikarych. Powołań kapłańskich było 98 w 59 parafiach, zakon-

⁹³ W *nurcie zagadnień*, s. 377.

⁹⁴ MPP, 1934, s. 403.

⁹⁵ Tamże, 1934, s. 340.

⁹⁶ Stąd też w nr 41 „Hasła Katolickiego z dn. 8 X 1933 r. można było przeczytać następujące słowa: „Dziwne nieraz widzimy rzeczy. Organizacje luźno bardzo związane z katolicyzmem, albo stojące wprost na uboczu, doznają w Polsce poparcia u różnych czynników wpływowych. Organizacje zaś wyraźnie przyznające się do katolicyzmu, są jakby organizacjami o mniejszej wartości społecznej, państwowo-twórczej”.

⁹⁷ MPP, 1934, s. 535—538. M. Pirożyński, S. Szczęch, *op. cit.*, s. 5, wykazują w diecezji od 1930 r., oczywiście błędnie, już 226 parafii.

nych 126 w 68 parafiach. Parafialne Domy Katolickie istniały w 65 parafiach, a w 127 były specjalne sale zebrań. W 121 parafiach znajdowały się biblioteki kościelne z liczbą tomów 38 916. Czytamy też, że „lud zaprawia się w śpiewie mszy gregoriańskiej w 126 parafiach”⁹⁸.

W roku następnym 1934, znajdowało się już w diecezji 226 parafii⁹⁹, kapłanów świeckich 347, kapłanów zakonnych 29. Tyluż co dawniej księży pracowało w Kurii Biskupiej, w Seminarium Duchownym i w Akcji Katolickiej. Prefektów w szkołach było 27. Na jednego kapłana przypadało teraz 2931 wiernych. Powołań kapłańskich było 105 w 63 parafiach, zakonnych 111 w 67 parafiach. Biblioteki istniały w 109 parafiach, a księgozbiór liczył 39 643 tomy. Mszę gregoriańską „śpiewano” w 122 parafiach. Komunii św. rozdano 2 450 867, tj. po 3,7 na jedną osobę. Rekolekcje zamknięte odbywały się w 41 zespołach.

Z tego roku posiadamy też statystykę dotyczącą organizacji kościelnych i Stowarzyszeń Akcji Katolickiej¹⁰⁰.

TAB. 1. ORGANIZACJE KOŚCIELNE I STOWARZYSZENIA
AKCJI KATOLICKIEJ Z R. 1934

Lp.	Organizacje i stowarzyszenia	Działało w ilu parafiach	Liczą członków	Budżet:	
				Przychód	Rozchód
1.	Stowarzyszenie Przenajświętszego Sakramentu	181	14 343	9 730	8 676
2.	Krucjata Eucharystyczna (pacholeta)	143	7 809	—	—
3.	Stowarzyszenie Nauczycieli Chrześcijańskich	79	1 634	1 010	1 009
4.	Bractwo Różańcowe	200	29 382	67 249	61 138
5.	Unia Żywego Różańca	195	62 753	20 859	17 640
6.	Bractwo III Zakonu	197	15 441	25 688	20 603
7.	„Caritas”	68	2 200	15 912	13 861
8.	Stowarzyszenie Robotników Chrześcijańskich	15	639	—	—
9.	Stowarzyszenie Sług (pracownic domowych)	3	113	—	—
10.	Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej	136	—	25 825	23 356
11.	Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Żeńskiej	198	—	24 670	21 308
12.	Katolickie Stowarzyszenie Kobiet	44	—	9 740	2 982
13.	Katolickie Stowarzyszenie Mężów	5	—	380	330

Statystyka za rok 1935¹⁰¹ wykazuje nadal w diecezji plockiej 226 parafii. Inne dane zbliżone są, niekiedy identyczne, do danych w roku poprzednim. Liczba powołań kapłańskich nie uległa zmianie, zakonnych zmniejszyła się o 15. Stwierdzano jednak: „W ogóle pod względem powołań kapłańskich statystyka woła na alarm. Tylko czwarta część parafii daje w ogóle powołania”¹⁰². W zakresie śpiewania mszy św. gregoriańskiej czytamy, iż „rok sprawozdawczy nie wykazał postępu”¹⁰³.

⁹⁸ MPP, 1934, s. 535—538.

⁹⁹ Tę samą liczbę podają M. Pirożyński, S. Szczęch, *op. cit.*, s. 5 oraz M. Pirożyński, *Statystyka Kościoła w Polsce*. Lublin 1935, s. 28.

¹⁰⁰ MPP, 1936, s. 108—110.

¹⁰¹ Tamże, 1936, s. 543—545.

¹⁰² Tamże, 1936, s. 544.

¹⁰³ Tamże.

Rozwój bractw i stowarzyszeń w ciągu roku wykazał dość istotne zmiany i przedstawiał się następująco:

TAB. 2. ORGANIZACJE KOŚCIELNE I STOWARZYSZENIA
AKCJI KATOLICKIEJ Z R. 1935

Lp.	Bractwa i stowarzyszenia	Działalo w parafiach	Liczba członków	Przychód zł gr
1.	Stowarzyszenie Przenajświętszego Sakramentu	179	11 965	7 449,80
2.	Krucjata Eucharystyczna (pacholeta)	149	9 030	1 594,40
3.	Stowarzyszenie Nauczycieli Chrześcijańskich	86	1 736	772,98
4.	Bractwo Różańcowe	200	25 755	57 773,50
5.	Unia Żywego Różańca	200	58 516	21 308,54
6.	Bractwo III Zakonu	202	14 354	24 433,84
7.	„Caritas”	66	2 377	23 043,21
8.	Stowarzyszenie Robotników Chrześcijańskich	9	351	—
9.	Stowarzyszenie Sług (pracownic domowych)	3	79	—

Wysokości wydatków poszczególnych bractw i stowarzyszeń w tym roku nie wykazano. Stwierdzono jedynie, że nie było deficytu. Rozchód prawie w całości równał się dochodowi. Nie podano też przychodów i wydatków Katolickich Stowarzyszeń Młodzieży i pozostałych dwu kolumn Akcji Katolickiej.

Z innych materiałów zamieszczonych w „Miesięczniku Pastorskim Płockim” wiemy, że już w 1935 r. działa Sodalicja Mariańska uczniów szkół średnich w 7 gimnazjach na 11 istniejących w diecezji. Sodalicję Mariańską uczennic zorganizowano w 1934/35 r. w 8 gimnazjach żeńskich¹⁰⁴.

Zakładano w diecezji sekcje Apostolstwa Chorych. Propagował je i rozwijał w parafiach w szczególności ks. Stanisław Sprusiński. Coraz szersze kręgi zataczał ruch abstynencki. Diecezjalne zrzeszenie pobożne Bractwo Trzeźwości powstało jednak dopiero w 1937 r.¹⁰⁵ Katolickie Towarzystwo Dobroczyńności Diecezji Płockiej „Caritas” od 1932 r. działało w oparciu o własny statut¹⁰⁶. W całej diecezji: w Płocku, Makowie, Różanie, Krasnem, Krasnosielcu, Ciechanowie, Gostyninie, Wyszku, Brańszczyku, Wyszogrodzie, Przasnyszu i Pułtusku istniały w latach trzydziestych, niektóre dużo wcześniej — ochronki dla dzieci, domy starców, żłobki, przedszkola, szpitale, kuchnie dla ubogich, te ostatnie również dla „ubogiej inteligencji”¹⁰⁷. Ważną pozycję w życiu diecezji zajmował Związek Misyjny Duchowieństwa. Jego krajowym prezesem był od 17 I 1925 r. ordynariusz płocki bp A. J. Nowowiejski. Ukonstytuował on naczelne organa Związku w Polsce. Powołał do życia Radę Krajową, której był prezesem. W 1935 r. utworzył w Płocku specjalne biuro dla Unio Cleri pro Missionibus¹⁰⁸.

Władze diecezjalne zwróciły też uwagę na potrzebę zainteresowania

¹⁰⁴ Tamże, 1935, s. 427—524.

¹⁰⁵ Tamże, 1937, s. 371.

¹⁰⁶ Tamże, 1932, s. 7.

¹⁰⁷ Bp P. Kubicki, *Spółeczna działalność Kościoła w Polsce*. Sandomierz 1930, s. 45—47.

¹⁰⁸ W *nurcie zagadnień*, s. 380—381.

duchowieństwa filozofią św. Tomasza z Akwinu. Zmierzając w tym kierunku zorganizowano w dniach 23—26 VI 1936 r., w plockim Seminarium Duchownym, kurs dla księży, którego „przedmiotem rozpraw” była nauka św. Tomasza¹⁰⁹. Dla inteligencji katolickiej celem pogłębienia jej wiedzy religijnej i filozoficznej w duchu chrześcijańskim tworzono w diecezji tzw. Ogniska Myśli Katolickiej. Zadaniem ich było, jak oficjalnie stwierdzono, „szerzenie znajomości zagadnień religijnych i ich pogłębianie oraz zapoznanie ze współczesnym ruchem katolickim”. Ułożono ich regulamin. I już w 1936 r. działało w diecezji 6 takich ognisk dekanalnych¹¹⁰. Diecezjalny Instytut Akcji Katolickiej organizował też w poszczególnych swych kolumnach rekolekcje zamknięte dla inteligencji. Urządzono je po raz pierwszy w Plocku w dniach 15—19 VI 1936 r.; dwie serie, dla mężczyzn i dla niewiast. Kontynuowano je następnie w Krasnem. Rekolekcje diecezjalne, zamknięte, dla maturzystów szkół średnich zorganizowano w dniach 14—17 VI 1936 r. w Ciechanowie. Uczestniczyło w nich 20 uczniów¹¹¹.

Wychodząc naprzeciw problemom robotniczym, abp A. J. Nowowiejski w piśmie swym z 7 XI 1936 r. zdecydował, iż: „J. ks. proboszczowie mogą przyjmować udział w komitetach miejscowych dla bezrobotnych i zachęcać parafian do ofiar i składek ogólnych na rzecz bezrobotnych”¹¹². Nie było to nic innego jak tylko rozwinięcie już dawniej zajętego stanowiska, w okresie kryzysu gospodarczego¹¹³.

Dla ludności wiejskiej, dla lepszego jej rozwoju społecznego i gospodarczego przewidziano teraz w diecezji uniwersytety ludowe. Decyzją ordynariusza abpa A. J. Nowowiejskiego 26 XII 1937 r. utworzono na początek taki pierwszy Katolicki Uniwersytet Ludowy w Proboszczewicach pod Plockiem. Rozpocząć on miał działalność w październiku 1938 r., ale już wcześniej parafialnym organizacjom Akcji Katolickiej zlecono „upastrywać odpowiednich kandydatów” na 5-miesięczne kursy męskie¹¹⁴. W orędziu z 25 IX 1937 r. na uroczystości Chrystusa Króla, apelując o składki na ten uniwersytet, abp A. J. Nowowiejski stwierdzał: ¹¹⁵ „Wieś nasza, karmicielka całego kraju, żyje niestety, w ubóstwie i zacoferaniu [...] Wieś polską trzeba podnieść, oświecić, nauczyć pracować wydatniej, tak jak tego wymagają współczesne warunki życia”.

Propagowano też na wsi i w miastach rozwój chórów parafialnych, kół PCK, harcerstwa. Organizowano w diecezji kursy katechetyczne dla świeckich nauczycieli religii, np. w dniach 23—28 VIII 1937 r. w Ciechanowie¹¹⁶. Zaczęto również zwracać uwagę na szerzenie tzw. apostołstwa indywidualnego w ramach Akcji Katolickiej i poza nią. Zabiegano w diecezji o większą aktywność księży w pracach Akcji Katolickiej. Tymi drogami zmierzano również do pogłębienia religijności społeczeństwa¹¹⁷. Zauważano bowiem w dalszym ciągu, iż: „Duży procent naszej inteligencji, robotników, młodzieży i dzieci nie bierze w ogóle udziału w misterium Mszy św.” Podnoszono na łamach „Miesięcznika Pasterskiego Plockiego”

¹⁰⁹ MPP, 1936, s. 147.

¹¹⁰ Tamże, s. 213.

¹¹¹ Tamże, s. 294 i 319.

¹¹² Tamże, s. 489.

¹¹³ W *nurcie zagadnień*, s. 378. Pisał wówczas abp A. J. Nowowiejski, w liście do duchowieństwa z 12 VIII 1931 r.: „Niechaj po miastach i parafiach powstaną komitety dla głodnych”. MPP, 1931, s. 313.

¹¹⁴ MPP, 1937, s. 556.

¹¹⁵ J. Umiński, *op. cit.*, s. 15.

¹¹⁶ MPP, 1937, s. 441.

¹¹⁷ Tamże, 1938, s. 120, 380.

„[...] niedostateczność uczęszczania parafian na nabożeństwa niedzielne”¹¹⁸. Zabiegano więc o odpowiednie wychowanie dzieci w rodzinie i w szkole¹¹⁹. Jednocześnie wychodzono poza problemy partykularne, organizując w diecezji już w 1931 r. tydzień modłów o zjednoczenie Kościołów¹²⁰.

W 1938 r. przybyła diecezji nowa parafia Kunin, erygowana 1 I 1937 r. w dekanacie Maków, a w 1938 r. jeszcze jedna. Odtąd było ich więc 228. Tę ostatnią erygowano 1 IX 1938 r. w Skwierkowiźnie, w dekanacie przasnyskim, pod wezwaniem św. Izydora. W skład jej weszło 20 wsi wyłączonych z parafii: Przasnysz, Krzynowłoga Mała, Krzynowłoga Wielka, Jednorozec¹²¹. Duszpasterz tej nowej parafii miał posiadać tytuł „proboszcza usuwalnego (parochus amovibilis)”¹²². W tymże roku, 31 X 1938 r. konsekrowano w Kielcach na biskupa ks. dra Czesława Kaczmarska, czynnego dotąd w pracach Akcji Katolickiej. Był to już drugi kapłan diecezji płockiej, który został ordynariuszem innej diecezji. W roku 1938 miał również miejsce drugi synod diecezjalny.¹²³

W ostatnim roku okresu międzywojennego rozwój życia społecznego w diecezji stawał się coraz bardziej wyraźny. Wspomniany wyżej Katolicki Uniwersytet Ludowy w Proboszczewicach, po cztero i półmiesięcznym kursie, opuściło pierwszych 31 wychowanków; wszyscy pochodzili ze wsi¹²⁴. W programie ich nauki położono nacisk m.in. na zagadnienia spółdzielczości. Te zresztą już wcześniej były propagowane w diecezji. Powstały przy niektórych parafiach sklepy spółdzielcze. Jeden z pierwszych utworzył w 1936 r. w parafii Dzierzgowo młody wikary ks. Romuald Zawistowski. Uważał on sklep ten za „[...] narzędzie walki o poprawę bytu i o zmianę stosunków gospodarczych w społeczeństwie na bardziej słuszne i sprawiedliwe, pozbawione wyzysku”¹²⁵. Propagowano również spółdzielczość na łamach „Hasła Katolickiego”. Za wzór stawiano instytucje spółdzielcze stworzone przez ks. Wacława Blizińskiego w Liskowie¹²⁶. Przy uniwersytecie w Proboszczewicach istniał sklepik spółdzielczy „Swojak”, ukazywała się gazетка „Promień”, działał samorząd uczniowski¹²⁷. Z dniem 15 IV 1939 r. rozpoczęto w tymże Katolickim Uniwersytecie Ludowym w Proboszczewicach nowy kurs, 4-miesięczny, tym razem dla niewiast. Ukończyły go 15 VIII 1939 r. 32 dziewczęta wiejskie¹²⁸.

We wsiach i miastach diecezji tworzone nadal oddziały Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej i Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Żeńskiej. Pierwsze, w 17 okręgach dekanalnych, zorganizowane zostały w 214 parafiach i pod koniec roku 1938 liczyły 5888 członków¹²⁹. Preze-

¹¹⁸ Tamże, s. 421.

¹¹⁹ „Hasło Katolickie” nr 36 z 5 IX 1937 r.

¹²⁰ MPP, 1938, s. 33.

¹²¹ Katalog duchowieństwa i parafii diecezji płockiej, 1938, s. 59. Z parafii Przasnysz wyłączono wsie: Skierkowiżna, Kobylaki-Pietrusy, Kobylaki-Konopki, Kobylaki Czaszaste, Kobylaki-Szczepanki, Kobylaki-Korysie, Kobylaki-Włodki; z parafii Krzynowłoga-Mała: Kraki-Mroczi, Romany-Fuszki, Romany-Górskie, Romany-Sebory, Romany-Janowieta; z parafii Krzynowłoga-Wielka: Ulatowo-Gać, Ulatowo-Zyły, Ulatowo-Adamy, Ulatowo-Niwka, Ulatowo-Zarośle, Ulatowo-Borzuchy; z parafii Jednorozec: Ulatowo-Czerniaki, Kobylaki-Wólka. MPP, 1938, s. 369.

¹²² Tamże s. 369.

¹²³ Tamże, s. 431; J. Umiński, *op. cit.*, s. 20.

¹²⁴ W *nurcie zagadnień*, s. 365.

¹²⁵ ADP, Akta ks. R. Zawistowskiego, pismo z 5 II 1938 r.

¹²⁶ „Hasło Katolickie” nr 14 z 4 IV 1937 r.

¹²⁷ MPP, 1939, s. 27.

¹²⁸ Tamże, s. 169 i 406.

¹²⁹ W całej Polsce Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej posiadało 159 tys. członków. Zob. „Hasło Katolickie” nr 26 z 25 VI 1939 r.

sem KSMM diecezji płockiej pozostawał mec. Stanisław Zgliczyński, sekretarzem generalnym Zdzisław Pepiński, natomiast asystentem kościelnym był teraz ks. Władysław Chrzanowski¹³⁰. Nie ustępowało w rozwijaniu działalności Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Żeńskiej. Jego asystentem kościelnym pozostawał ks. Józef Strojnowski¹³¹. W stowarzyszeniach tych oprócz pogłębiania wiedzy i postawy religijnej, akcji samokształceniowej, coraz więcej uwagi zwracano na wychowanie fizyczne i osiągnięte wyniki sportowe¹³². Gorzej przedstawiała się sprawa z Katolickim Stowarzyszeniem Kobiet. Kilka lat wcześniej były sygnały, iż w niektórych oddziałach parafialnych: „Wyczuwa się swojego rodzaju separatyzm, wyrażający się m.in. przyjmowaniem członkiń z dużym wyborem, raczej niechętnie, szczególnie kobiet z ludu. Panuje system elity”¹³³. Czy się sytuacja w późniejszych latach zmieniła? W materiale źródłowym brak informacji. Katolickie Stowarzyszenie Mężów również nie należało do najczynniejszych. W znacznym stopniu koncentrowało swą działalność na wsi, w oparciu o parafie. Obok celów religijnych i społecznych kładziono nacisk na przygotowanie zawodowe członków. Szerzyło więc oświatę rolniczą. Propagowano wprost sadownictwo, ogrodnictwo, pszczelarstwo¹³⁴. Pod względem liczebności, jak z różnych wzmianek urzędowych i prasy wynika, Katolicki Związek Kobiet i Katolicki Związek Mężów¹³⁵ ustępowały wyraźnie Katolickiemu Stowarzyszeniu Młodzieży Żeńskiej i Katolickiemu Stowarzyszeniu Młodzieży Męskiej.

Tuż przed drugą wojną światową, w 1938 r., powołano w Płocku również Instytut Wyższej Kultury Religijnej. W ramach trzyletniego studium miał on umożliwiać pogłębienie wiedzy i kultury religijnej osobom ze średnim i wyższym wykształceniem¹³⁶. W pierwszym roku działalności Instytut liczył 241 słuchaczy (w tym 77 korespondencyjnych). Spośród ziemianstwa w zajęciach uczestniczyły 24 osoby, nauczycieli było 47, sióstr zakonnych 19. Jaki skład społeczny reprezentowali pozostali słuchacze, nie wiemy. W dniu 30 IV 1939 r. zakończono pierwszy rok studiów¹³⁷.

Nadal też władze diecezjalne zwracały uwagę na powołania kapłańskie. Jeszcze 10 VIII 1939 r. abp. A. J. Nowowiejski skierował list pasterski do wiernych w tej sprawie¹³⁸.

W dniu 14 VIII 1939 r. sufragan płocki bp Leon Wetmański rozpoczął kolejną wizytację kanoniczną w diecezji¹³⁹. Miesiąc wcześniej natomiast, na łamach tygodnika diecezjalnego ukazał się artykuł: *Czego uczy nas Grunwald*¹⁴⁰.

¹³⁰ MPP, 1939, s. 349.

¹³¹ Tamże, s. 404.

¹³² ADP, Akta Referatu Wychowania Fizycznego za rok 1936.

¹³³ Tamże. Akta KSKobiet w Raciążu, pismo z 2 III 1935 r.

¹³⁴ Tamże, Akta KS Mężów w Tłuchowie, pismo z 18 I 1937 r.

¹³⁵ W tym ostatnim stowarzyszeniu notowane są wypadki świadczące i o zmniejszeniu się liczby członków. We wspomnianym Tłuchowie koło KS Mężów założone 5 V 1935 r. na plebanii liczyło 32 członków. W 1938 r. było ich natomiast już tylko 27. Tamże, sprawozdanie za rok 1938.

¹³⁶ W nurcie zagadnień, s. 365.

¹³⁷ MPP, 1939, s. 251.

¹³⁸ Tamże, s. 376—379.

¹³⁹ Tamże, s. 413.

¹⁴⁰ „Hasło Katolickie” nr 29 z 16 VII 1939 r.

*Ryszard Bender*SUR L'HISTOIRE DU DIOCÈSE DE PŁOCK
AU COURS DES ANNÉES 1914—1939

R é s u m é

La période en question est strictement liée au gouvernement du diocèse par Mgr Antoine Julien Nowowiejski, évêque ordinaire et depuis l'année 1930 archevêque titulaire, qui trouva sa mort le 20 VI 1941 à Działdowo, au camp de concentration allemand. La première guerre mondiale éclata quelques années après son intronisation à la cathédrale de Płock, qui eut lieu en 1909. Pendant la durée de la guerre l'évêque d'une part organisa l'aide aux victimes de la guerre et de l'autre s'efforça à modifier la structure territoriale du diocèse, de manière à mieux pourvoir aux besoins spirituels des fidèles. Pour la durée de la guerre le diocèse fut en 1915 partagé en 23 doyennés d'une étendue moins grande, au lieu des 12 existant jusque-là. Des conférences annuelles furent alors organisées pour doyens, vicedoyens et aussi parfois pour les délégués du clergé. L'on s'efforça aussi de délimiter d'une manière plus commode pour les fidèles plusieurs des paroisses. Le clergé a pris une part active à la majorité des actions sociales entreprises par la population pendant et après la fin de la guerre. Le Séminaire Mineur fut ouvert en 1916 et transformé ensuite en 1919 en Lycée Diocésain de Saint Stanislas Kostka à Płock. Après le recouvrement de l'indépendance par la Pologne, un évêque coadjuteur fut de nouveau nommé à Płock et cela en 1918, en la personne de Mgr Adolphe Szelażek. L'activité sociale reprit. C'est le 6 II 1919 que fut créé le Secrétariat Diocésain pour les Affaires Sociales, qui publia un périodique. Une Association de la Jeunesse Polonaise, créée le 1 VI 1919 prit ensuite le nom d'Association Catholique des Jeunes. De nombreuses organisations pour adultes existaient aussi alors. Des cours sociaux et religieux furent organisés annuellement pour le clergé et les fidèles. Des Réunions Catholiques jouèrent un rôle important dans la vie du diocèse. Une telle réunion a eu lieu pour la première fois à Płock en 1921. Les délégués de 86% de paroisses, ainsi que les représentants de plus de 150 organisations ecclésiastiques et laïques y participèrent. 76% des participants se composaient de paysans et d'ouvriers, 12% de propriétaires fonciers et de l'intelligentsia, 7% d'instituteurs et 5% du clergé. Une seconde Réunion eut également lieu à Płock l'année suivante, tandis que deux autres n'eurent lieu qu'en 1925 et 1931. C'est à cette époque que revinrent au diocèse les religieux, bernardins et capucins, expulsés lors de l'occupation de la Pologne. Toute une série de nouvelles congrégations pour religieux et religieuses furent érigées dans le diocèse. Le territoire du diocèse subit une réduction: en vertu de la Bulle de Pie XI *Vixdum Poloniae unitas*; une partie a été jointe au nouveau diocèse de Łomża. Le diocèse de Płock comptait alors 224 paroisses. On ne créa qu'un nombre minime de nouvelles paroisses: 4 seulement jusqu'en 1938. Le nombre de prêtres diocésains allait en augmentant. Ce nombre se montait à 345 en 1933, ce qui fait que 2889 fidèles incombaient à un seul prêtre actif dans la pastorale. Les paroisses de moins de 5 mille fidèles n'avaient point de vicaires et l'action pastorale était tout entière à la charge du curé. L'Action Catholique se développait simultanément avec rapidité. On s'efforçait d'approfondir l'attitude et l'éducation religieuses de l'intelligentsia catholique en organisant pour elle divers cours. La presse catholique était de plus en plus active. L'on créa en 1938 à Proboszczewice pour la population agricole une Université Populaire Diocésaine qui organisa des cours d'une durée de quelques mois, consacrés entre autres au problème du coopératisme rural. Cette action religieuse et sociale était organisée et conduite par le clergé diocésain. C'est là d'ailleurs que la secte des Mariavites avait son centre pour le pays entier. Deux synodes diocésains démontraient encore l'activité ecclésiastique du diocèse de Płock (après une interruption d'environ deux siècles). Le premier d'entre eux eut lieu à Płock en 1927 le second en 1938. La deuxième guerre mondiale et l'occupation allemande interrompirent le développement de la vie religieuse du diocèse.